

edebiyat dalında devlet takdir ödülüne lâyık görüldü. Mahmud Teymur tedavi için gittiği İsviçre'nin Lozan şehrinde 25 Ağustos 1973'te vefat etti.

Eserleri. Mahmud Teymur başta kısa hikâye olmak üzere piyes, tiyatro, roman, hâtıra dalında, ayrıca Arap dili ve edebiyatıyla ilgili inceleme ve telif türü çok sayıda eser kaleme almış, hikâye ve romanlarının bazıları Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca, İbrânce, Kafkasça, Rusça, Çince, İspanyolca, Endonezyaca ve Türkçe gibi dillere tercüme edilmiştir. Eserlerinden bazıları şunlardır: **Hikâye kitapları.** *Yuhfâz bi'l-bûşta* (Kahire 1920), *eI-Aflâl* (1934), *Mektûb 'ale'l-cebîn* (1941), *Şebâb ve gâniyât* (1951), *Žamîrû'l-hay* (1953), *Dünyâ Cedîde* (1958), *İntişârû'l-hayât* (1964). **Romanları.** *Nidâ'ü'l-mechûl* (1939), *Kleopatra fi ħâni'l-Ĥalîlî* (1939), *Selvâ fi meheb-bi'r-rîh* (1944), *İle'l-likâ' eyyühe'l-ĥub* (1959), *eI-Meşâbihu'z-zurĥ* (1960), *Ma' bûd min tîn* (1969). **Tiyatro eserleri.** *Şelâş Mesrahiyyât* (1936), *'Arûsü'n-Nîl* (1951), *Ķanâbil* (1943), *Ĥavvâ' eI-ĥâlîde* (1945), *eI-Maĥbe' raĥm 13* (1949), *İbn Celâ* (1951), *eI-Müzeyyifûn* (1951), *Eşâr min İblîs* (1953), *Ĥariĥu'l-Endelüs* (1973). **Hâtıra kitapları.** *Maĥar ve duĥân* (1944), *Şifâ'ü'r-rûĥ* (1951), *en-Nebî eI-insân* (1959). **Arap dili ve edebiyatına dair eserleri.** *Fennü'l-ĥaşaş* (1948), *Dirâsât fi'l-ĥuşşa ve'l-mesraĥ* (1954), *Müşkilâtü'l-luĥatî'l-'Arabîyye* (1956), *Mezhebü'l-'edebe'l-hâdif* (1959), *Mu'cemü'l-ĥadâre* (1961).

Mahmud Teymur'un hayatı, eserleri, görüşleri, sanat ve edebiyat anlayışı hakkında Mahmûd İbnü's-Şerîf, Fethî el-Ebyârî, Bayâr Habbâz, Enver el-Cündî, Hamdî Hüseyin, Nezih el-Hakîm ve R. Wielandt müstakil eserler yazmış, ayrıca I. Peters ve Bedrettin Aytaç birer doktora tezi hazırlamıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Nezih el-Hakîm, *Maĥmûd Teymûr*, Kahire 1946; Enver el-Cündî, *Ķişşatü Maĥmûd Teymûr*, Kahire 1951; Mahmûd Hâmid Şevket, *eI-Fennü'l-ĥaşâşi fi'l-'edebe'l-Mısrîyyi'l-ĥadîs*, Kahire 1956; Mahmûd İbnü's-Şerîf, *Edebü Maĥmûd Teymûr*, Kahire 1960; Hamdî Hüseyin, *eş-Şaĥşîyyetü'r-rivâ'iyye 'inde Maĥmûd Teymûr*, Kahire 1974; I. Peters, *Maĥmûd Taymûr and the Modern Egyptian Short Story* (doktora tezi, 1974), Colombia University; Fethî el-Ebyârî, *Fennü'l-ĥuşşa 'inde Maĥmûd Teymûr*, Kahire 1974; a.m.f., *'Âlemü Teymûr el-ĥaşâşi*, Kahire 1976; Ahmed Heykel, *eI-Edebü'l-ĥaşâşi ve'l-mesraĥ fi Mısr*, Kahire 1983, s. 55-63, 123-138, 191-200; Mahmûd Hüseyin el-Mürsi, *eI-İtticâhâtü'l-vâkı'iyye fi'l-ĥuşşati'l-Mısrîyyeti'l-ĥaşîre*, Kahire 1983, s. 212-220, 235-242, 315-329; R. Wielandt, *Das erzählerische Frühwerk Maĥmûd Taymûrs*, Beirut 1983; Salâh Rızk, *eI-Ķişşatü'l-ĥaşîre*, Kahire 1984; M. Mehdî Allâm, *eI-Mecma'ıyyûn fi ĥamsîne 'âmen*, Kahire 1406/1986, s. 333-337; P. Cachia, *An Overview of Modern Arabic Literature*, Edinburgh 1990, s. 13-14, ayrıca bk. tür.yer.; Bedrettin Aytaç, *Maĥmûd Teymûr'un Hikâyeleri ve Romanları* (doktora tezi, 1992), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Beyyâr Habbâz, *Maĥmûd Teymûr ve 'âlemü'r-rivâye fi Mısr*, Beyrut 1994, tür.yer.; Fr. Cabrielli, "L'opera letteraria di Mahmud Taimur", *OM*, XXXII (1952), s. 144-152.



BEDRETTİN AYTAÇ

MAHMÛL (المحمول)

Bir önermenin konusunda bulunduğu veya bulunmadığına hükmedilen nitelik yahut anlam için kullanılan mantık terimi.

Sözlükte "yüklenen, bir şeye nisbet edilen" anlamına gelen mahmûl, mantık terimi olarak mevzu ile (konu, özne) birlikte önermenin iki kurucu ögesinden birisi olup "yüklemli önermede kendisiyle hükmedilen" (Tehânevî, I, 356), "bir şeyde var veya yok olduğuna hükmedilen durum" (İbn Sînâ, s. 21), "bir önermenin konusunda, bir hükümün öznesinde varlığı veya yokluğu belirtilen hal yahut nitelik" mânasında kullanılır. Mantıkta kendisiyle hükmedilen terime (mahkûmün bih) mahmûl, hükme konu olanı ifade eden terime (mahkûmünaleyh) "mevzû", mahmûlû mevzua yüklem veya mahmûlün içerdiği anlamın mevzuda bulunup bulunmadığını gösterme işleminde "hamlî", mevzu ile mahmûl arasındaki olumlu yahut olumsuz bağıntıya "râbita" denir. Haml hakkında az çok farklı tanımlar bulunmakla birlikte bütün bunlarda onun hükme konu olan bir şey hakkında onaylayıcı (ispat) veya inkâr (nefy) edici bir önerme işlemi olduğu görülür. Meselâ, "Hava

açıktır" veya, "Hava açık değildir" önermelerinde "hava" mevzu, "açık" mahmûl, "tır / değildir" râbita, açıklık vasfının hava ile ilişkilendirilmesi ise hamldir. Türkçe'de mahmûle "yüklem", mevzua "konu", râbitaya da "bağ" denilmektedir. Bir râbita kullanılarak mevzu ve mahmûlün birbiriyle ilişkilendirilmesi, yani mahmûlün mevzua hamledilmesiyle "hamlî kazıyyeler (yüklemli önermeler) ortaya çıkar. İslâm mantıkçıları yüklemli önermeleri şartlı önermelerin mukabili olarak kabul ederler; öte yandan önermede mevzu ve mahmûlû teşkil eden terimlerin veya râbitanın müsbet yahut menfi oluşuna göre yüklemli önermeleri muhassala, basîte, ma'dûle gibi kısımlara ayırırlar (ayrıca bk. ÖNERME).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 356; İbn Sînâ, *en-Necât* (nşr. M. Takî Dânişpejûh), Tahran 1364 hş./1985, s. 21; Cemil Salîbâ, *eI-Mu'cemü'l-felsefî*, Beyrut 1982, II, 357-358; Necatî Öner, *Klasik Mantık*, Ankara 1986, s. 45-48, 55-56.



HASAN KÂTIPOĞLU

MAHMUT BEDRETTİN YAZIR

(bk. YAZIR, Mahmut Bedrettin).

MÂHPEYKER VÂLİDE SULTAN

(bk. KÖSEM SULTAN).

MAHREÇ (المخرج)

Ses yolunda harflerin çıktığı yerleri ifade eden kiraat ve lugat terimi

(bk. HARF).

MAHREÇ (مخرج)

Osmanlı ilmiye ve eğitim teşkilâtında değişik anlamlarda kullanılan bir terim.

Sözlükte "çıkış yeri, çıkan yer" mânasına gelen mahrec kelimesi Osmanlılar'da daha çok "mahrec mevleviyeti, mahrec-i aklâm, mahrec-i mekâtib-i askeriyeye" gibi terkipler içinde kullanılır. Mahrec mevleviyeti, ilmiye mesleğinde belirli seviyeye ulaşmış çeşitli şehirlerin kadılarının ve bazı müderrislerin derecelerini gösteren bir tabirdir (bk. MEVLEVİYET). XIX. yüzyılda bazı mesleklerle öğrenci yetişti- ren orta öğretim seviyesindeki okullar için



Mahmud
Teymur

de mahreç kelimesi geçer. Osmanlı devlet teşkilâtına ait bürolarda muhtelif seviyelerde görev yapan kâtipler, Tanzimat öncesi dönemde usta-çırağ münasebeti içerisinde yetişip yetenekleri nisbetinde yükselirken Tanzimat döneminde her alanda Batı'dan etkilenecek açılan okullar kâtiplerin yetişmesi için de düşünülmüştü. 1862 yılında Maarif Nâzırı Kemal Efendi'nin girişimiyle kâtip yetiştirmek üzere Mekteb-i Aklâm açılmış, kısa bir müddet sonra adı Mahrec-i Aklâm'a dönüşmüştü. Rüşdiye-yi üstün başarı ile bitirenlerin alındığı bu kurumun açılmasına dair tezkirede açılış hedefi açık bir şekilde ifade edilmiştir. Devlet dairelerinde memurun ve özellikle kalem efendisi olmanın çok rağbette olduğu o dönemlerde bu okullara önem verilmiş, öğrencilerin imtihanları Meclis-i Maârif tarafından yapılmıştır. İlk bir iki yıl içerisinde öğrencilerin devam durumları, imtihanları ve yeteneklerine göre çeşitli kalemelerde staj ve hizmet yapmalarına ilgili olarak Maarif Nezâreti'nden tezkireler çıkarılmıştır. 3 Receb 1280 (14 Aralık 1863) tarihli ayrıntılı tezkirenin son bölümünde, rüşdiye mezunlarından yetenekli olanların devlet dairelerine alınırken hat, imlâ ve ifadede başarısız olmaları sebebiyle dairelerde mahçup duruma düşmelerinden dolayı bir yıl daha öğrenime devam etmeleri için Mahrec-i Aklâm'ın açıldığı, ancak bu bir yıllık eğitimin de yeterli olmadığına anlaşıldığına üzerine üç sınıfa çıkarılmasının kararlaştırıldığı belirtilir.

Üç sınıflı Mahrec-i Aklâm'dan 1281 (1864) yılında ilk defa mezun olan yirmi yedi adayın Meclis-i Maârif'e getirilerek hat, imlâ ve ifadeden imtihan edilip başarı gösterenlerin istedikleri bürolara tayin edildikleri, bunlardan onunun Fransızca'daki başarıları sebebiyle Bâbü'lî kalemelerinde dolgun maaşlarla istihdam edildiği bilinmektedir. Mahrec-i Aklâm'ın üç sınıfında ayrıca Arapça, Farsça ve Fransızca, hat, tarih ve coğrafya, hesap ve hendese, fizik, kimya ve resim dersleri okutuluyordu. Lise seviyesinde olduğu anlaşılan bu mektepte 1875'te kırk dört öğrenci bulunuyordu. 1876 yılında yeni bir değişikliğe gidilerek daha yüksek seviyeli devlet memuru yetiştirmek amacıyla Mekteb-i Fünûn-ı Mülkiyye açılınca Mahrec-i Aklâm kapatıldı.

Başarılı memur yetiştirmek için okullar açıldığı gibi Mühendishâne-i Bahri ve Mühendishâne-i Berrî ile Mekteb-i Harbiyye'ye yetenekli öğrenci yetiştirmek üzere orta dereceli Mahrec-i Mekâtib-i Askeriyye 1281'de (1864) faaliyete başla-

mıştır. Dört sınıf halinde düzenlenen okulun programında değişik seviyelerde Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Fransızca grameri, mantık, hesap, hendese, coğrafya ve tabiat bilgisi derslerine yer verilmiştir.

Açılış amaçları ve programları bakımından her iki mahreç mektebinin de belirli bir mesleğe hazırlık okulu niteliği taşıdığı dikkati çeker. Ancak Tanzimat dönemi nezâretleri, kalemleri ve mekteplerinin ortak özelliği çok sık aralıklarla isim ve müfredat değiştirmesi olup kurulan bu yeni okulların da bu uygulamadan kurtulamadığı, gerek isim ve derecelerinin gerekse müfredatlarının birkaç defa değişikliğe uğradığı bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mahmud Cevad, *Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilâtı ve İcrââtı*, İstanbul 1338, s. 130, 138, 156, 157; *Türkiye Maarif Tarihi*, I-II, 476-480; Uzurçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, bk. İndeks; Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul 1991, s. 74-77; Pakalın, III, 385-387; F. Müge Göçek, "Makhrredj", *EP* (Ing.), VI, 133.



MEHMET İPŞİRLİ

MAHREM

(المحرم)

Birbiriyle evlenmesi dinen yasaklanmış akraba anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "helâl olmayan, yasaklanan şey" mânâsındaki mahrem kelimesi, fıkıh terimi olarak kendileriyle evlenilmesi dinen yasaklanmış bulunan belli derecelerdeki akrabayı ifade eder. Farsça bir terkip olan nâmahrem ise "aralarında evlenme yasağı bulunmayan kişiler" demektir. Kur'an-ı Kerim'de geçmeyen mahrem kelimesinin hadislerde hem sözlük hem terim anlamında kullanıldığı görülür (Wensinck, *el-Mu'cem*, "hım" md.).

İslâm dini, karşı cinsler arasındaki ilişkilerde insanın tabiat ve eğilimlerini göz önünde bulundurarak hem fıtrâtı ve tabii olanı korumak hem de aşırılıkları önlemek amacıyla tarafları muhtemel saptamalardan koruyucu bazı sınırlamalar getirmiş, yakın hısımlar arasında belli ölçülere bağlı olarak evlenme yasağı koymuştur. Kur'an-ı Kerim'de kendileriyle evlenilmesi sürekli olarak yasaklanan akrabalarından bahseden âyetten hareketle (en-Nisâ 4/23) İslâm hukukunda kadın ve erkeğin birbiriyle evlenmesine engel teşkil eden sebepler kan hısımlığı, sıhrî hısımlık ve süt hısımlığı olmak üzere üç grupta toplanmıştır (bk. MUHARREMÂT). Kan hısımlığı

dolayısıyla evlenilmesi yasak olan akrabalar usul (üst soy hısımları), fûrû (alt soy hısımları), ana babanın fûrû ile dede ve ninenin çocuklarıdır. Evlenmeden doğan hısımlık (sıhriyyet) sebebiyle evlenilmesi yasak olanlar ise dört grupta toplanır: Usulün eşleri (üvey anne ve üvey nine), fûrûnün eşleri (gelinler), eşin usulü (kayınvâlîde ve eşin her iki taraftan nineleri), eşin fûrû (üvey kızlar veya bu durumdaki kız torunlar; burada erkek açısından evlenilmesi yasak kimseler sayılmış olup hanımın evlenmesi söz konusu olduğunda kocanın aynı derecedeki akrabaları düşünülmelidir; ayrıca bk. SİHRİYYET). Çocuğu öz annesi dışında emziren kadın ve onun belli derecedeki yakınları arasında oluşan süt hısımlığı sebebiyle evlenilmesi yasak olan akrabalar da şunlardır: Süt usul (sütanne, baba, sütnine ve dede), süt fûrû (süt çocuklar ve torunlar), sütanne ve babanın nesep ve süttten olan fûrû (süt kardeşler ve onların çocukları), sütdede ve ninenin çocukları (süthalalar ve sütteyzeler), eşin sütannesi ve ninesi, eşin süttten olan kız çocukları ve kız torunları, sütbaba ve dedenin sütanne ve nine olmayan eşleri, süttten olan fûrûnün eşleri (ayrıca bk. RADÂ'). Aralarında bu tür hısımlıklar dolayısıyla evlenme engeli bulunan erkek ve kadınlar birbirlerinin mahremi sayılır.

Süreklilik göstermediği için ortadan kalkması mümkün olan geçici evlenme engelleri olarak şunlar zikredilebilir: Halen başkasıyla evli olma, kocasından boşanmış olup iddet bekleme süresi içinde bulunma, birden fazla evlilik durumunda hanımının kız kardeşi, halası ve teyzesi gibi yakın hısımlı olma, dört hanımla evli bir kimse için beşinci evlilik ve evlenecek kişiler arasında din farkı bulunma. Bu tür engellerin ortadan kalkması durumunda taraflar arasında evlilik mümkün olur.

Birbirinin mahremi olan kimselerle ilgili dinî hükümlerde nâmahrem kişiler arasındaki ilişkilere göre bazı farklılıklar söz konusudur. İslâm âlimleri kadının örtünmesinden, karşı cinsle bakmasından ve kadına göre mahrem sayılan kişilerden bahseden Nûr sûresindeki ilgili âyetten (en-Nûr 24/31), bir arada yaşamamanın getirdiği bazı mecburiyetleri ve mahrem olan akrabalar arasında fıtrî olarak şehvet duygusunun bulunmamasını göz önünde bulundurup mahrem olmayanlara göre daha esnek bir yaklaşım ortaya koymuştur. Hanefî mezhebine göre bir kadın mahremi olan erkeklerin yanında başını, kollarını, gerdanını, ayaklarını ve bacak-